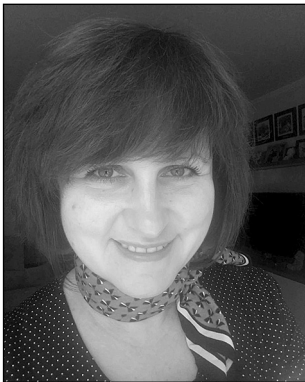

УДК 373.5:159.923.2-053.2»20»(045)

Поняття дитячої обдарованості у контексті формування навичок XXI століття

Ірина СЛІПУХІНА,

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальної фізики
Національного авіаційного університету,

Вікторія ЩЕЛКО,

аспірант кафедри загальної фізики
Національного авіаційного університету

В умовах експоненціального розвитку техніки і технологій, глобальних соціоекономічних особливостей розвитку суспільства XXI ст. перед людством постають принципово нові проблеми. Переосмислення сучасних економічних, культурних і соціальних процесів у світі в цілому, й Україні зокрема, проектується на освітню парадигму, яка нині спрямована на виховання і самовиховання творчої та конкурентоспроможної особистості. Формування покоління людей, які прагнуть здобувати знання і здатні навчатися впродовж життя, є державною освітньою політикою України [1–3].

Аналіз різноманітних літературних джерел виявив, що сучасні дослідження в галузі соціальних наук, зокрема педагогіки, зорієнтовано на зміни у змісті освіти, освіченості, майбутній ролі талановитих та обдарованих дітей у розвитку економіки України і світу в цілому [4].

Вимоги до молоді у контексті успішного життя і кар'єри у першій половині XXI ст. визначено світовою спільнотою [5]. Численні обговорення, консультації і дискусії із залученням експертів в галузі економіки, бізнесу, освіти, батьків і громадськості у рамках глобальних, міжнародних, державних, регіональних економічних форумів, симпозіумів, конференцій, семінарів створили можливості для виокремлення змісту актуальних ключових компетенцій молоді. У світлі їх формування нині особливі надії покладають на створення, впровадження і розвиток інноваційних освітніх програм, зокрема, STEM [6].

У документах Framework P21 [7] ключові навички молоді у XXI ст. розділено на такі основні групи: навички в освоєнні основних дисциплін, які

забезпечують формування змісту знань та навчальних тем XXI століття; навчальні та інноваційні навички, серед яких основну увагу приділяють творчості, критичному мисленню, комунікації та співпраці; навички роботи з інформацією, медіа та технологіями; навички для успішного життя і кар'єри.

Зазначимо, що за матеріалами Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2016 р.) було визначено групи найзатребуваніших на ринку праці у XXI ст. компетенцій і навичок, а саме:

- готовність до розв'язання комплексних практичних проблем, суперечливих ситуацій;
- критичне мислення – вміння розуміти логічні зв'язки між ідеями, визначати, будувати й оцінювати факти тощо;
- креативність, що виявляється як у продуктах діяльності, так і в мисленні, спілкуванні, почуттях;
- організаційні здібності (вміння організувати взаємодію і керувати людьми);
- уміння працювати в команді;
- емоційний інтелект – використання під час розв'язання проблем власних емоцій та емоцій інших людей;
- оцінювання проблеми і прийняття рішення;
- здатність до ефективної взаємодії: вміння спілкуватися з різними людьми, створювати позитивний настрій;
- уміння домовлятися з метою досягнення кращого результату;
- когнітивна гнучкість, розуміння й усвідомлення всіх можливих варіантів й альтернатив тощо [4; 6].

Наголосимо, що в Концепції Нової української школи вказано на необхідність формування здатності і готовності змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці та учитися упродовж свого життя. Серед десяти,

зазначених у цьому документі ключових компетентностей, важливу роль відводять математичній компетентності, компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифровій грамотності, вмінню навчатися впродовж життя та ін. [2, с. 5, 11–12].

Нині суспільство усвідомлює, що розвиток природних здібностей дитини, розкриття її творчого потенціалу відповідає одночасно інтересам дитини, соціуму та загальнодержавним потребам. Державні і регіональні цільові програми роботи з обдарованою молоддю мають на меті забезпечити підтримку обдарованої молоді шляхом створення умов для її творчого, інтелектуального, духовного й фізичного розвитку [6].

Водночас, з кінця ХХ ст. і дотепер, значний масив психолого-педагогічних досліджень присвячено різнобічному вивченню феномена дитячої обдарованості. Теоретико-методичні аспекти обдарованості особистості досліджено у фундаментальних працях А. Леонтьєва, І. Лернера, В. Сухомлинського, Л. Виготського, Т. Хромової, В. Шадрікова, С. Рубінштейна, Б. Теплова, Ю. Гільбуха, Є. Ільїна та ін. Значну кількість наукових досліджень зосереджено на практичних аспектах виявлення і виховання обдарованих дітей (І. Аверіна, А. Асмолов, А. Бабаєва, Ю. Безлюдна, В. Біблер, В. Демченко, М. Савчин, Л. Василенко, І. Волошук, В. Демченко, В. Дружинін, Г. Костюк, В. Кремень, С. Ледньова, Л. Липова, В. Моляко, Н. Поліхун, К. Овчаренко, В. Шепотько, О. Щєбланова та ін.).

Отже, метою проведеного дослідження було з'ясування сутності поняття дитячої обдарованості і його кореляції з процесом формування ключових компетенцій молоді у ХХІ ст.

Ми з'ясували, що, зважаючи на складність визначення поняття «обдарованість», у дискусіях щодо його вживання постають полярні погляди. З одного боку, наголошують на недоцільності використання цього поняття з огляду на його функціональну багатозначність. З другого, широке застосування поняття обдарованості вказує на певну змістову нішу, яку не охоплено наявними категоріями, пов'язаними з творчістю людини. Тому було використано усереднений варіант цього поняття, визначеного за допомогою контент-аналізу. Такий підхід забезпечив певне наближення до загальнонавчального визначення, але, з огляду на ймовірнісний характер, не може бути надійним інструментом пізнання. Отже, категорія обдарованості потребує логічного виведення і чіткого встановлення зв'язків з іншими поняттями.

У праці Дж. Рензуллі, яку присвячено обґрунтуванню триколової концепції обдарованості, зазначається, що найбільшою проблемою є обґрунтування змісту цієї категорії. На думку вченого, не існує і не може бути єдиного визначення обдарованості, але всі поняття мають відповідати певним критеріям: бути відкритими для досліджень, забезпечувати допомогу у виборі методів та інструментарію, що

застосовують у реалізації програм обдарованості, давати змогу програмувати роботу з обдарованими дітьми [8, с. 53–92]. Узагальнене визначення обдарованості має сприяти здійсненню офіційної політики та прийняттю управлінських рішень.

Згідно з ідеями Дж. Рензуллі, обдарованість – це результат перетину трьох факторів, що її визначають: 1) здібності вище середнього рівня; 2) наполегливість, витривалість, практичність, упевненість у собі; 3) творчий потенціал (складається із змішаних факторів, які пов'язують з новизною мислення, конструктивізмом, винахідництвом, оригінальністю). Дослідник виокремлює дві форми обдарованості, які пов'язані між собою і забезпечують успішну взаємодію між індивідом і навколишнім середовищем: навчальна і творчо-виробнича обдарованість [8]. Творчо-виробнича обдарованість, зокрема, описує ті аспекти людської діяльності, яка використовує процеси мислення в об'єднаній індуктивній формі, зорієнтованій на певну реальну проблему. Її важко виявити під час тестування, оскільки вона пов'язана з емоційно-вольовою, психологічною, мотиваційною, ситуативною та іншими видами діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури вказує на те, що поняття «обдарованість» найчастіше використовують у розумінні унікальних здібностей, непересічного таланту або високого потенціалу, що створює підстави для видатних досягнень дитини у майбутньому. Так, з погляду психології поведінки «обдарованість» – це характеристика особистості, пов'язана з наявністю у людини «виразних задатків до розвитку здібностей», що створює можливості для успішного освоєння відповідних видів діяльності [11, с. 290]. Вимоги для розвитку індивідуального потенціалу є особистісними, адже кожна дитина народжується, маючи здібності до розвитку. На думку С. Рубінштейна, обдарованість однієї людини такою мірою відрізняється від обдарованості іншої, якою відрізняється їх життя [10]. Отже, саме фактори впливу під час її зростання (мотивація, сприятливе соціальне й освітнє середовище, різноманітність методів навчання, диференційований підхід до добору навчальних програм, їх гнучкість тощо) є необхідними для реалізації можливостей обдарованої дитини у майбутньому.

Пропонуючи в «Енциклопедії освіти» визначення категорії «обдаровані діти», Ж. Гордєєва зазначає, що така молодь відрізняється високим рівнем розвитку загальних і спеціальних здібностей, допитливістю і дослідницькою активністю; у них «яскраво виражена здатність відкривати причинно-наслідкові зв'язки..., вони захоплюються побудовою альтернативних моделей і систем» [11, с. 596]. За С. Гончаренком, «обдарованість – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності» [12, с. 235].

Вивчення значної кількості психолого-педагогічних праць науковців кінця ХХ – початку ХХІ ст.,

спрямованих на пошук сутності поняття «обдарованість», дає можливість виокремити певні аспекти цієї категорії: сукупність задатків як характеристика ступеня вираження і своєрідність природних передумов здібностей; внутрішні чинники для видатних досягнень у діяльності; високий рівень інтелектуальних й академічних здібностей; здатність навчатися самостійно і абстрактно, а також незалежно мислити; постійні успіхи щодо досягнення результатів у певній діяльності на якісному рівні, що перевищує певний умовний рівень; певне відхилення від інтелектуальної норми континууму.

З'ясовано, що можна провести ранжування такої значної кількості трактувань феномена обдарованості за деякою ознакою. Зокрема, відомі визначення починаються з підходу Л. Терман [13], відповідно до якого обдаровані особи потрапляють у верхній відсоток за результатами вимірювання інтелектуальних здібностей, і закінчуються підходом П. Вітті [14, с. 41–63], згідно з яким обдарований індивід здатний до визначних досягнень у потенційно важливій лінії людської діяльності. Відповідно до зазначеного, можна стверджувати, що обдарованість притаманна різною мірою кожній людині, якщо певним результатом її праці є створення соціально значущого нового, або удосконалення раніше відомого з огляду, до прикладу, зменшення часу виконання або затрат енергії. Отже, сутнісні ознаки обдарованості, які характеризують її як явище системне, особистісне, пов'язане з власною активністю, спрямоване на адаптацію людини, засвідчують, що ця якість є прижиттєвим утворенням, результатом розвитку здібностей.

Термін «обдаровані і талановиті» стосовно дітей, учнів, студентів або молоді показує як високу ефективність в інтелектуальних, творчих, мистецьких напрямках діяльності, так непересічний лідерський потенціал або здатність до видатних академічних досягнень, креативність (готовність до генерування цікавих, несподіваних рішень складної ситуації, уміння створити щось принципово нове), швидке оволодіння новими знаннями, що для інших виявляється складним або неможливим.

Виявлено, що нині у психолого-педагогічній літературі розрізняють такі особистісні сфери, до яких може бути застосоване поняття обдарованості:

- загальна інтелектуальна здатність (відмінна пам'ять, жваве мислення, здатність до швидкого розв'язання різноманітних практичних задач і завдань, зокрема проблемно-орієнтованих, зв'язне викладення думки тощо);

- специфічні академічні здібності;

- здатність до творчості (допитливість, незалежність і оригінальність мислення, висунення ідей тощо);

- спілкування і лідерство (готовність до адаптації у новому оточенні, невимушене спілкування з дорослими і дітьми, виявлення лідерства в іграх, ініціативність і відповідальність);

- художня і виконавська діяльність (зацікавленість візуальною інформацією, захоплення мистецтвами, в яких виявляється оригінальність і прагнення створити власний твір);

- психомоторна діяльність (точна моторика, чітка зорово-моторна координація, широкий діапазон рухів, упевнене і майстерне володіння тілом, високий рівень розвитку основних рухових навичок) [15].

Відповідно до досліджень Н. Лейтеса, академічну обдарованість визначає успішність навчання [16, с. 57–66]. Академічно обдаровані діти, зазвичай, володіють дуже високими знаннями, вміють самостійно їх здобувати: самі читають складну наукову літературу, критично ставляться до серйозних джерел. Учні цього типу обдарованості точно і глибоко аналізують програмовий та позапрограмовий матеріал. З погляду Н. Лейтеса, витоки дитячої обдарованості – у ранньому розвитку творчих здібностей дитини на основі виявлення наявних нахилів.

Нині популярною є теорія множинних інтелектів Х. Гарднера, відповідно до якої людей можна вважати творчими тільки в межах певної галузі [17]. Ключові положення цієї теорії такі. *По-перше*, кожній людині властиві індивідуальні нахили до певної діяльності, які мають різний ступінь розвитку: одні володіють універсальними здібностями, інші – їх виявляють тільки у якійсь вузькій галузі. *По-друге*, за відповідних умов більшість людей може розвивати у собі будь-який тип інтелекту до адекватного рівня компетентності. *По-третє*, різні типи інтелектів можуть взаємодіяти і впливати на розвиток один одного. І наостанок, головне положення – є безліч способів розвитку того чи іншого типу інтелекту. Зазначимо, що відповідно у теорії Х. Гарднер припускає існування таких типів інтелекту як просторовий, вербальний, логіко-математичний, тілесно-кінестетичний, музичний, міжособистісний, особистісний, натуралістичний, а також екзистенціальний, який поєднує у собі певні риси усіх згаданих.

Дослідження показують певну кореляцію між інтелектом і творчим потенціалом обдарованої особистості. Більшість дослідників відзначає особливі «сенситивні» періоди, коли обдаровані діти «поглинають» усе навколишнє. Вони здатні виконувати кілька справ одночасно, надзвичайно допитливі, їхній мозок спроможний опановувати значну кількість інформації. Обдаровані діти відслідковують причинно-наслідкові зв'язки, вирізняються відмінною пам'яттю, яка ґрунтується на ранньому мовленні й абстрактному мисленні. Їх відрізняє вміння класифікувати дані, використовувати набуті знання на практиці. Обдаровану дитину від дитячого загалу відрізняє підвищена концентрація уваги, наполегливість у досягненні поставленої мети. Їй притаманні розвинене почуття справедливості, особисті системи цінностей, яскрава уява, почуття гумору, намагання розв'язати проблеми, які їм поки що не під силу, перебільшений страх унаслідок здатності

увяляти, передбачати безліч небезпечних наслідків. Водночас у ранньому віці здібні, обдаровані діти часто виявляють егоцентричність, демонструючи власне розуміння подій і явищ.

На думку американського психолога Дж. Гілфорда, особлива властивість обдарованих – це здатність до дивергентного (спирається на яву і сприяє виникненню оригінальних ідей та самовираженню) та критичного мислення (інструмент порівняння із стандартами або встановленими критеріями) [18].

Аналізуючи наведені визначення, доходимо висновку, що обдарованість, з одного боку, асоціюють з високими інтелектуальними здібностями, з другого, пов'язують зі специфічним поєднанням задатків і вольових якостей, що в цілому є запорукою вагомих здобутків у пізнавальній і практичній діяльності. Проведене дослідження показало, що з'ясування сутності дитячої обдарованості, насамперед, пов'язане із практичною цікавістю до індивідуальних досягнень особистості. У теоретичній площині сучасні дослідження обдарованості стосуються проблеми організації навчання обдарованих дітей, підготовки відповідних педагогічних кадрів та організації ефективного впливу батьків на розвиток талантів їхніх дітей. Зважаючи на неоднозначність поглядів на обдарованість, а також на те, що цим терміном передають різні поняття у повсякденному житті та науці, важко дати всеосяжне й точне визначення цього феномена. Останнім часом обдарованість розглядають як явище, що не лише враховує здібності, а й цілісно охоплює всі структурні компоненти особистості.

Зазначимо, що з початку XXI ст. для визначення рівня оволодіння системою знань і умінь у поєднанні зі здатністю і готовністю до певних видів діяльності використовують поняття «компетенція», а з урахуванням особистісних характеристик особи – «компетентність» [11]. Відповідно до структури світогляду особистості у складі компетентності виокремлюють компоненти, які утворюють цілісну систему: когнітивна, операційно-діяльнісна, рефлексивно-аналітична і ціннісно-мотиваційна [19, с. 246–247].

Узагальнюючи погляди й ідеї науковців щодо проблеми дитячої обдарованості, порівнюючи їх з компонентами категорії «компетентність» і змістом навичок для успішного життя і кар'єри у XXI столітті, ми зробили висновок про певний кореляційний зв'язок між цими поняттями. Термін «обдарованість» – багатоаспектний і особистісний, не може сповна претендувати на універсальність. Однак його основу становлять певні задатки і здібності, що розвиваються впродовж життя, є потенційною передумовою досягнення особистісних і професійних успіхів. Зазначене безпосередньо відображає наявність в особи компетенцій / компетентностей у певній сфері життя або діяльності.

У проведеному дослідженні виявлено ознаки глибинної єдності і кореляції змісту понять

обдарованості і соціокультурних навичок особистості у XXI столітті. Вочевидь, розуміння цього зв'язку потребує детальнішого дослідження з урахуванням, зокрема, впливу сучасних інформаційних технологій на структуру і процеси розвитку інтелекту, самосвідомості, ціннісної сфери та інших особистісних характеристик сучасної молоді.

Література

1. *Про освіту*: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>
2. *The New Ukrainian School* [Online]. Available: <http://mon.gov.ua/Новини%202017/02/17/book-final-eng-cs-upd-16.01.2017.pdf>
3. *Міністерство* освіти і науки України, протокол №1/1–4 (2016, Січ. 21). Про форсайт соціо-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах (в контексті підготовки людського капіталу) [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: [http://mon.gov.ua/about/kolegiya-ministerstva/rishennya-kolegiyi-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-\(2016-rik\).html](http://mon.gov.ua/about/kolegiya-ministerstva/rishennya-kolegiyi-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-(2016-rik).html)
4. *Поліхун Н.* Методичний інструментарій педагогічної підтримки обдарованих дітей, схильних до дослідницької діяльності / Н. Поліхун // Навчання і виховання обдарованої дитини, –2016. – Вип. 2. – С. 8–17.
5. *Report* to the european commission of the expert group on science education / Science education for Responsible Citizenship, [Online]. Available: http://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_science_education/KI-NA-26-893-EN-N.pdf
6. *Стрижак О.* STEM-освіта: основні дефініції / О. Стрижак, І. Сліпихіна, Н. Поліхун, І. Чернецький // Information Technologies and Learning Tools – [електронне наукове фахове видання]. – К.: ІТЗН НАПН України, 2017. – Т. 62. – №6. – С. 16–33. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1753/1276> – Назва з екрану.
7. *21st Century Skills Map / Partnership for 21st century Skills* [Online]. Available: <https://www.actfl.org/sites/default/files/CAEP/AppendixCAAlignmentFramework21stCentury.pdf>
8. Renzulli J. S. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. *Conceptions of Giftedness* / Renzulli J.S., [by ed. R.I. Stemberg, J.E. Davidson]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – P. 53 – 92 (332–357)
9. *Большая* психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с.
10. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии: в 2 т. / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 1. – 485 с.
11. *Енциклопедія* освіти / [Бех І. Д., Бібік Н. М., Биков В. Ю. та ін.]; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
12. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 318 с.
13. *Terman L. M.* Genetic studies of geniuses. Mental and physical characteristics of a thousand gifted children. / L. M. Terman – Stenford, CA: Stenford University Press, 1925. – Vol.1.

14. *Witti P.* Education of the gifted. – In Henry N.B. (Ed.) The 57th Year-Book of National Society for the Study of Education. – Part 2 / Witt P. – Chicago: Chicago University Press, 1958. – P. 41 – 63.
15. *Kennedy J.* Definitions of Giftedness / J. Kennedy // Institute for Educational Advancement [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://educationaladvancement.wordpress.com/2012/05/01/5-definitions-of-giftedness/>
16. *Лейтес Н. С.* Возрастная одаренность школьников / Н. С. Лейтес. – М.: Академия, 2001. – 320 с.
17. *Gardner H.* Frames of mind. the theory of multiple intelligences / H. Gardner– N.Y.: Basic Books, 1983.
18. *Gilford J. P.* The nature of human intelligence / J. P. Gilford– N.Y.: Mc Grow – Hill, 1967. – 354 p.
19. *Сліпухіна І. А.* Формування технологічної компетентності майбутніх інженерів з використанням системи комп'ютерно орієнтованого навчання / І. А. Сліпухіна.– Луцьк: СПД Гадяк Ж. В., 2014. – 357 с.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані діти, навички XXI століття, компетенції, здібності, креативність, критичне мислення.

Ирина СЛИПУХИНА, Виктория ЩЕЛКО
Понятие детской одарённости в контексте формирования навыков XXI века

В статье отображены результаты анализа проблемы выявления, условий формирования и развития детской одарённости. Выяснено содержание и особенности этой категории. Установлена взаимосвязь понятия «одарённости» с уровнем формирования ключевых компетенций молодёжи в XXI веке, обусловленных технико-технологическими и социо-культурными процессами в современном обществе.

Ключевые слова: одарённость, одарённые дети, навыки XXI века, компетенции, способности, креативность, критическое мышление.

Iryna SLIPUKHINA, Viktoriya SHCHELKO
Concept of childrens giftedness in the context of the formation of the XXI century skills

The results of analysis of the problem of detection, conditions of formation and development of child's giftedness are presented. The content and features of this category are determined. The interconnection of the concept of giftedness with the level of formation of the key competences of youth in the 21st century, which is conditioned by technological, socio-cultural processes in modern society, is established.

Keywords: giftedness, gifted children, 21st century skills, competencies, abilities, creativity, critical thinking.

 Анотації

Ирина СЛИПУХИНА, Виктория ЩЕЛКО
Поняття дитячої обдарованості у контексті формування навичок XXI століття

У статті відображено результати аналізу проблеми виявлення, умов формування і розвитку дитячої обдарованості. З'ясовано зміст і особливості цієї категорії. Встановлено взаємозв'язок поняття обдарованості з рівнем сформованості ключових компетенцій молоді у XXI столітті, які зумовлено техніко-технологічними і соціокультурними процесами у сучасному суспільстві.

